

СКАРБИ НАРОДНОГО СЛОВА

УДК 801.81:398.21(477.54/.62)

ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ ГУМОРУ В НАРОДНИХ ПЕРЕКАЗАХ ПРО КОМІЧНІ ІСТОРІЇ В ЖИТТІ ДІАЛЕКТНОСІЇВ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ СХІДНОСЛОБОЖАНСЬКИХ ГОВІРОК)

ГЛУХОВЦЕВА
Катерина Дмитрівна,

доктор філологічних наук,
професор, завідувач кафедри
української філології та загального
мовознавства Луганського
національного університету імені
Тараса Шевченка,
пл. Гоголя, 1, Старобільськ,
Луганська область, 92700;
E-mail: hlukhovtseva@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5581-2204>

Kateryna
HLUKHOVTSEVA,

Doctor of Philological Sciences,
Professor, Head of the Department
of Ukrainian Philology and General
Linguistics, State Institution Luhansk
Taras Shevchenko National University,
1 Gogol Sq., Luhansk Oblast, Starobilsk
92700, Ukraine;
E-mail: hlukhovtseva@gmail.com

У статті розглянуто засоби створення гумору в народних переказах про комічні історії з життя сільської громади, які зазвичай мають чітку структуру (обрамлення, виклад змісту, авторські ремарки) і нагадують оповідання літературного походження. Вони тяжіють до детального опису подій, у них найчастіше комедійною є сама ситуація. Мовними засобами створення гумору в народних розповідях є вдалі епітети, слова з експресивним значенням, дієслова

<https://doi.org/10.37919/0201-419X-2019.91.13>

Культура слова №91' 2019

з яскравою конотацією, повтори. Значну роль оповідачі відводять конфліктному діалогу, іронійному висловлюванню.

Ключові слова: діалектна розповідь, комічне, наратив, ситуативні і мовні засоби створення комічного.

Записувачі діалектних текстів звертають увагу на розповіді про народні обряди, відзначення календарних свят, автобіографічні оповіді, спогади про минуле, певні історичні події, наративи про господарську діяльність селян у минулому й сучасному, народні ремесла тощо [Говірки 2013; Глушко 2017; Павлюк 2003; Українські говірки 2005; Ястремська 2008; Пшепорська-Овчаренко 2007; Рудницький 1978]. Серед найбільш популярних текстів знаходимо й перекази про комедійні історії із життя сільської громади. Ці сюжетні тексти мають чітку композицію. Вони нагадують народні оповіді, записані фольклористами у ХІХ столітті чи на початку ХХ, що стали хрестоматійними. До них відносимо, наприклад, переказ про свата, комізм ситуації якого заснований на омонімах *сват*¹ 'батько невістки чи зятя' і *сват*² 'паличка, яку використовують ткачі для намотування цівки': *Один ткач' /n·ic' l'a c'мєрти no'naў y ad / i ўсе приєч'ан'дал':a t'кац'ке заб'раў ic: o'бойу // a c'вата / 'палич'ка / на йа'ку над 'івайє'ц':a ц'іўка і ўкла'дайє'ц':a ў 'ч'оўнієк / за'буў // коли йо'го зуст'іли б'іл'a во'p'it / то в'ін і 'каже / ой / п'ідож'д'it' / йа c'вата за'буў / ш·ч'є і йо'го приєхва'т'у // а ч'ор'ти по'думали / ш·ч'о це йо'го сват теж^м приєп'ре ўсе приєч'ан'дал':a / і 'кажут' / да ну те^мбе / і'ди зє тво'їм c'ватом л'уч':є у раі // так ткач' і no'naў у раі//* (Записано від Кондратенко Ніни Іванівни, 1920 р. н., с. Червонопопівка, Кременський р-н, Луганська обл.; запис 2009 року).

Хронологічно народні оповідання іронійного змісту можуть бути більш чи менш давніми. Вони нерідко стають базою для фразеологізмів, прізвиськ, гуморесок. Деякі з них відображають давні вірування селян тощо.

Завдання цієї статті вбачаємо в тому, щоб актуалізувати питання про засоби створення комічного в народних розповідях, записаних на Східній Слобожанщині.

Вивчення комічного як лінгвістичної категорії можна розглядати в аспекті естетико-філософському, соціокультурному, лінгвокультурному, лінгвістичному [Лук 1977]. Беручи за основу природу виникнення комічного, тобто те, що, за задумом автора, містить гумористичний потенціал, учені всі жарти поділяють на ситуативні й мовні. У ситуативних жартах природа комічного пов'язана із самою ситуацією, адресат розуміє гумор не через інтерпретацію мовних знаків, а через безпосереднє сприйняття певної події. Мовні елементи таких жартів є суто елементами випадку, що стався. Вони функціонують так само, як і дії героїв або динамічні зміни. Такі мовні елементи не створюють протиріч, закладених у жарті, вони просто повідомляють адресатові певну інформацію, необхідну для створення комічного потенціалу, указуючи на певний аспект ситуації, не надаючи оцінки чи інтерпретації. Видається можливим назвати таку функцію вербальних знаків у жартах індикативною [Барсукова 2014: 2].

У мовних жартах природа комічного породжується саме у вербальній площині, при чому ситуація є суто фоном для жарту, його контекстом. Мовні жарти будуються виключно на репліках героїв, які при цьому можуть не виконувати ніяких активних дій, і обставини ситуації взаємодії залишатимуться незмінними [Барсукова 2014: 3].

Нагадаємо, що свого часу Цицерон у трактаті «Оратор» запропонував першу формальну класифікацію гумору, розділивши комічне на два основних типи: 1) смішне, що засноване на конкретній ситуації; 2) смішне, що базується на словесному оформленні (абсурд, двозначність, несподівані висновки, каламбур, алегорію, протилежність, уявну простоту, карикатурне зображення, порівняння (схожість), протиріччя (суперечність), нездійснене очікування, ухильність, іронію, метафору [за: Лук 1977: 28].

У народних розповідях, записаних на Східній Слобожанщині, звичай ситуативні засоби створення комічного поєднано з мовними, що сприяє відтворенню комедійних ситуацій, у які потрапляли члени мовної спільноти.

Скажімо, розповідь, записана в с. Булавинівка, має обрамлення, у якому мова йде про давні демонологічні

вірування селян, які й спричинили неправильне розуміння подій. Воно виконує функцію авторської ремарки, яка уточнює і час, коли відбулася подія, і обставини, які її супроводжували.

Респондентка, на наш погляд, добре володіє засобами художньої обробки тексту. Тому з метою кращого відтворення комічної ситуації, оповідачка досить уважна до деталей, використовує повтори (|в·ід'ма / жие|ва |в·ід'ма / насто|йаш·ч'а |в·ід'ма), уточнює свої слова (Ко|лис' та|к·і л'уц'|к·і ст|рахи / |в·ера ў в·ідм·іў / |в·ера ў йа|кус' та|ку |силу), сумлінно описує, де хто сидів і в якій позі, що тримав у руках тощо. Оригінально авторка наративу називає дійових осіб, характеризуючи кожного, хто жив у цій хаті, уживаючи при цьому і нейтральні найменування (син, ха|з'айн, ч'оло|в·ік, |мати), і конотовані (ста|ра |ж·інка, ц'і захієснє|ки во:ру|жон'і). Описи її іноді короткі, але повні (звн|чайна о|с'ін':а |темна н'іч' / сеи|ло / с'в·ітла ш·ч'є не^нбу|ло). Емоції дійових осіб передано з допомогою вигуків (ої ¹Боже; Господи). Накопичення дієслівних форм (во|ни так не^нре^нл'а|кали^с'а / |баба ўз'а|ла |ножик / |с'іла на_по|р'іг / син ў|з'ав со|киру / с'іў на_по|р'іг / |дума / ну про|снєц':а |в·ід'ма / |буде^нм ш·ч'ос' ро|бит' // ц'а |в·ід'ма спо|к·ійно дос|пала / |с'к·іки там мож|ливо / про|пала / ўста|йє / |думайє) допомогло передати послідовність та характер перебігу подій, вчинки головних дійових осіб. Опис реакції тих людей, які вже знали, що сталося в селі, здійснений із використанням влучних фразеологізмів (а се^нло за_жи^нво|ти бе^нрец':а / моу|ч'ат' / мор|гайт' друг_другу / ага //).

Наводимо текст оповіді: Ко|лис' та|к·і л'уц'|к·і ст|рахи / |в·ера ў в·ідм·іў / |в·ера ў йа|кус' та|ку |силу // буў та|кий ў се^нл'і |випадок / коли ш·ч'є не^нбу|ло ц'і|йейі т|раси / не_бу|ло до|роги / і от / |п·із'н'ої о|с'ін':у / коли до|рога |зов'ім була роз|бита / зупи^нніўс'а а|тобус / зви^нч'айно / це |перш·і були та|к·і ау|тобуси ў |наш·ій кра|йін'і / ма|лен'к·і та|к·і / ш'видко ла|мали^с'а і бу|ло ба|гато |нав·іт' не^нтіл'ки тра|г·іч'них / ну і с'м·іш'них |випадок // ў |нашому се^нл'і ко|лис' т|рапи^нс'а та|кий дес' с'м·іш'ний |випадок // по|ла|маўс'а ау|тобус / го|дин ўже |дес'ат' бу|ло / |дев·ят' |веч'ора / зви|чайна о|с'ін':а |темна н'іч' / се^нло / с'в·ітла ш·ч'є не^нбу|ло / і ос' / ну / паса|жири |думали_думали / ну де д'і|вац':а / і хто / де м·іг / хтос'у ста|ру

ха'тину / а хтос' по'бачи'є / добре / ш-ч'о не' _ди'л'ачис' / ш-ч'о
 п'із'н'а' ос'ін' була / а н'іч' була / дуже те'пла / хто на' с'іно
 попр'оси'єс'а / хто де // і от' _од'ну ха'тину за'ходить' / ж-інка /
 с'тукала / с'тукала / ха'з' айіни сп'лат' / во'на в'ід'крила д'вер' / і
 во'ни не' _за'ч'ине'н'і / во'на за'ходи'єт' _у' ве'ранду / с'іни то'д'і
 с'іл'с'к'і / за'ходи'єт' _у' с'іл'с'к'і с'іни / диви'єц':а там йа'кієс'
 тап'ч'ан сто'їт' / во'на л'а'гла / дума пе'ре'сп'л'у' / поки поч'нут'
 кри'єч'ати зб'ір на _а'у'тобус / л'а'гла і _у'се // перши'єм прос'ну'єс'а
 син _у'ц'ї с'ім'її / ха'з' айін / в'ін йак гл'ану' / ж-інка ле'жит' /
 ої' Боже / в'ід'ма при'їшла се'ред'ноч'і / а во'ни були т'іл'ки
 з матре'їу / а ж-інка на'ч'алас'а _у' інсти'єтут'і / і не' _було
 й'її _у' цеї ч'ас // в'ін _буде мат'ір / бабушка _у'ста'є тоже /
 ої' Боже / в'ід'ма / жи'єва в'ід'ма / насто'їа ш-ч'а в'ід'ма /
 ну шо ро'бит' / во'ни так пе'ре'л'а'кали'єс'а / баба _у'з'ала
 но'жик / с'іла на _по'р'іг / син _у'з'ав со'куру / с'іу на _по'р'іг /
 дума / ну прос'нец':а в'ід'ма / _буде'м ш-ч'ос' ро'бит' // ц'а
 в'ід'ма сп'ок'їно дос'пала / с'к'іки там мож'ливо / прос'пала /
 _у'ста'є / думайє / ш-ч'о _ж та'ке / на _по'роз'і си'єдит' ста'ра
 ж-інка і но'жик _коло нейї ле'жит' / си'єдит' ч'олов'ік / тоже
 з со'кире'їу // во'на і дума / б'ід'н'і л'уди / сп'ок'їно _у'стала /
 поди'євилас' на н'их і думайє / Господи / до _ч'ого _ж во'ни
 доро'били'єс'а / бабус'а / мабут' / ч'істи'єла бур'аки / і так
 і зас'нула / а в'ін / певно /дро'ва руба'є / та так і си'єдит'
 на _по'розі / і сп'ок'їно пос'тойала / поди'євилас'а та і п'їшла //
 а ц'і захи'єсни'єки во:ру'жон'і / йак с'х'вач'у'їуц':а / не'ма баби / ої'
 Боже / в'єл'і тайут' на _вули'ці ранком // товари'єш'ч'і / та'кі
 пе'ре'л'акан'і / товари'єш'ч'і / та шо _ж нам / _у'нас в'ід'ма
 була у буди'нку / а так / а так / а се'єло за _жи'єво'ти бе'рец':а /
 мо'ч'ат' / мор'гайт' друг_другу / а'га // а пот'ім / ко'ли _у'же
 _у'є за'к'інч'илос'а / поч'али розмо'л'ати / л'уди доб'р'і / та
 це _ж а'у'тобус пола'ма'єс'а / і _у'нас / і _у'нас / і _у'нас ноч'у'ва'є /
 _у'нас ч'олов'ік / нас ж-інка з ди'єти'ноіу / а _у'нас зов'є'ім
 на _с'ін'і спали / ми не' _бач'или / _у'же ранком по'бач'или /
 ш-ч'о ж-іноч'ка _у'ста'є / ну _у'ста'є / попр'єв'їтали'єс'а / і _у'се //
 пе'ре'ступайє т'рет'є ти'єс'ач'ол'їт':а / а каз'ки Гогол'а і
 те ш-ч'о / взагал'і ви'робилос' _у'на'род'і за'лиши'єло та'ку
 ве'лику _ве'лику пам'ят' // (Записано від Золотарьової Лідії

Дмитрівни, 1948 р. н., с. Булавинівка, Новопокровський р-н, Луганська обл.; запис 2009 року).

Усний характер оповідей зумовив певні особливості побудови висловлювання, зокрема: наявність випадків неузгодженості членів речення (*бу¹ло ба²гато на³в⁴іт⁵не⁶тіл⁷ки тра⁸г⁹іч¹⁰них / ну і с¹¹м¹²іш¹³них ¹⁴випадо¹⁵к*); уживання перерваних і неповних конструкцій (*ої¹ Боже / ви²л³ітайут⁴ на⁵вулиці⁶ ранком // товариш⁷ч⁸і / такі не⁹ре¹⁰л¹¹акан¹²і / товариш¹³ч¹⁴і / та шо¹⁵ж нам / ї¹⁶нас в¹⁷ід¹⁸ма була у будинку*); оперування дієслівними формами однини і множини, що тяжіють до одного підмета (*а се¹ло за²жи³воти бе⁴ре⁵ц⁶:а / мо⁷у⁸ч⁹ат¹⁰ / мор¹¹гайт¹² друг¹³д¹⁴ругу*); функціонування надлишкових мовних одиниць (*ї¹нашому се²лі коліс³ т⁴рапи⁵єс⁶а та⁷кії дес⁸ с⁹м¹⁰іш¹¹ній ¹²випадо¹³к*); використання слів, що структурують висловлювання, активізують увагу слухача (*іос¹/ну/паса²жири ³думали⁴думали / ну де д⁵івац⁶:а*); метамовні відступи (*во¹на за²ходи³т⁴ ї⁵ ве⁶ранду / с⁷іни то⁸д⁹і с¹⁰іл¹¹с¹²к¹³і / за¹⁴ходи¹⁵т¹⁶ ї¹⁷ с¹⁸іл¹⁹с²⁰к²¹і с²²іни*).

В оповіді, записаній в с. Іллічівка Троїцького району, обрамлення налаштовує слухача на те, що розповідь буде смішною, проте кумедною є передусім сама описана подія. Засобами гумору в цьому випадку виступає передусім протиставлення, створене описом недбалого ставлення Ступака до роботи в колгоспі та раптового бажання самому вбити бика, що саме по собі викликає інтерес і сміх в односельців. Суттєвого значення в тексті набувають дієслова, якими, з одного боку, схарактеризовано спостерігачів (*бач¹імо і²де з ру³жом; нам ї⁴же с⁵м⁶ішно с⁷тало; си⁸дим же ж ї⁹же зали¹⁰вайемс¹¹а; ми аж при¹²с¹³іли од с¹⁴м¹⁵іху*), а з іншого – дії самого Ступака (*розго¹н²айец³:а з ку⁴валдой / йак ї⁵даре; іш⁶ч⁷е раз соби⁸райец⁹:а ¹⁰бит¹¹ / та йак проле¹²тит¹³ мимо би¹⁴ка*), його зовнішність (*ї¹Ступа²ка гла³за зр⁴обилис⁵а к⁶руглими*). Помічаємо, що рішучі дії Ступака номіновано дієсловами, ускладненими словом як, що створює ефект раптовості і непередбачуваності (*йак ї¹даре, йак проле²тит³*). І хоч оповідачка переказує подію, свідком якої був її чоловік, вона вміло його характеризує, бо він роз¹кажчик ²був з³морній.

Наводимо оповідь у повному обсязі: *На роботу́ і були свої́ істор'ї́ // а воно́ йак / у́с'і м'їж собою́ ку́ми / не́ ди́вилис'а с'к'і́лки год'каждому / а д'ед'ушка / м'ї́ чолов'і́к / йак п'рїде / йак нач'не розу́л'і́кат' нас ан'е'з'дотами // а в'ін' то́же робіу́ на х'верм'і / з'і́мої с'і́лос роз'возіу́ // од'ного' разу зай'шоу́ до нас / а ми си́д'і́ли йа / мо́йа ку́ма ба́ба Ма́йка / Га́л'а Волко́ва і ще дру́г'і до́йarki / за'ходе Фед'а з Сту́паком / і ка́же / ш'ас розка́жу і́стор'ї́у с'м'і́шну // на́чал'ник ска́зау́ би́ка за́бит' // ну і Сту́пак ска́зау́ / шо́ біт' бу́де в'ін // по́б'і́г у́з'ау́ ку́валду / ве́лики́й мо́ло́ток // при́б'і́г до́вол'ни́й / шо́ мо́л'йа са́м йо́го за́б'і́у // а ми з ку́мом сто́ймо і диві́мс'а / шо́ ж в'ін бу́де ро́бит' // і ба́ч'і́мо і́де з ру́жом Іван Іванович // ми йо́му к'рїкнули / що́б п'і́дож'дау́ / бо́ бу́де біт' Сту́пак // а нам у́же с'м'і́шно ста́ло / то́го шо́ ми з'на́ємо / йак Сту́пак ро́бит' у́м'і́е // н'е / в'ін ко́н'ешно́ до́ма ро́бо́т'ач'ш'і́' / а йак на ро́бо́т'і / то́ у́н'о́го шо́с' не́ ви́ходило // в'ін' т'і́л'ки́ йа́кау́ / хваст'ливо по́води́у́с'а // і си́дїм же ж у́же за́ли́вайемс'а / а Фед'а ка́же / та до́слуха́йте ж до ко́нц'а // ну ми з Волко́вим прив'а́зали би́ка // а в'ін к'рути́ц'а / ви́ри́вайе́ц'а / ну прив'а́зали // Сту́пак розго́н'а́йе́ц'а з ку́валдо́й / йак у́да́ре / і не́ у́ло́б би́ку / а м'і́мо // бік же ж ш'е́ до́ужче за́га́рц'у́вау́ // у́ Сту́па́ка гла́за зро́билис'а к'ругли́ми // в'ін ш'че́ от'хо́де / іш'ч'е́ раз со́би́райе́ц'а біт' / та йак проле́'тит' м'і́мо би́ка // ми аж при́с'і́ли од с'м'і́ху // а Іван Іванович со́б'і́ збо́ку см'і́йе́ц'а // ти б'ба́чила д'і́вчат / йа́к'і́ с'лу́хали д'еду́шку / а в'ін же ш'ч'е́ йак розка́же / а в'ін же ж мо́же ш'че́ й ув'і́л'і́чіт' // в'ін у́ мене́ розка́жчик бу́в з'морни́й // у́ ко́мпан'ї́ях у́с'і́гда п'і́д'ержува́у́ роз'мову // ну с'лу́хаї́дал'ше // ну ми ж с'м'і́йемс'а / Сту́пак іш'ч'е́ й т'рет'і́йраз розга́н'а́йе́ц'а / а Іван Іванович ка́же шо́ да́ваї́ же ж йа́вистрел'у́ у́ло́б // а Сту́пак йо́му / та ти та́кий же ко́сийа́к і йа́ // н'і́с'л'а т'рет'о́го розго́ну Сту́пак та́к і не́ по́пау́ // а би́ку на́в'ерно́ надо́йі́ло у́се́ це / в'ін йак од'і́р'ве́ц'а // ха́рашо*

хот' Сту|пак ш|видко ўс'н'іў од'іі|ти по|дал'ше / а по|том і ўтек|ти // ми з |кумом сто|йали ў |цейчас за о|го|рожеву// так |бик на Івана Івановича |б'іг|ти с|таў // но |тої|моло|дец' // ўс'н'іў |вистрелит' йо|му ў |лоб// а |сам же зл'а|каўс'а і по|чаў т'і|кат' // ну |бик ў|се ж та|ки ў|паў // ми п'ід'і|шли і до|р'і|зали йо|го // ну ми й по|смі|йалис'а то|д'і// (Записано від Левенець Антоніни Тихонівни, 1942 р. н., с. Полтавське, Троїцький р-н., Луганська обл.).

У народному переказі, записаному в с. Новобіла, використано комедійну ситуацію, яка була створена самим же учасником події. Змістове обрамлення тексту, докладність і детальність у викладі сюжету, повтори, вставлені конструкції наратора відповідають жанру народного переказу, хоч вони мають додаткове смислове навантаження, тоді як основне полягає саме в комедійності подій.

Отже, основним гумористичним засобом у цьому тексті є сюжетна лінія переказу: Ко|лис' і ан'ік|дот буў // |обш'ем ко|лис' же |їзди|ли і хо|дили / о|дин пан |їїхаў у|же |п'ізно бу|ло / пре|хва|тило / хут' і|рок так не|ве|ликий і |сонце зайш|ло і заве|ру|ха і мо|роз' страш|ний // |диви|ц':а к'раїн'а |хата / ну |дума / за|їйду с'у|ди впро|с' ус'а ноч' у|ват' // він за|їїхаў / там жи|ла ўдо|ва // та так |бідно жи|ла / страш|не // він пе|ре|ноч' у|ваў у |нейі та й пе|та ў|ранц'і / т'отко / шо ви так |бідно о|це же|ве|те / а о|на |каже / а шо о|но |буде гл'а|ди |бідно / це ж ми |зараз' п'енс'і|у полу|ч'а|єм / а бу|ло ж і та|ке / шо ра|н'іше |п'енс'і|її не бу|ло і |сили не бу|ло худо|бу де|р'жат' / о|то |буде |гореч'ко / от |ч'ого іш|ли до |того прие|шли // ага / а він / |каже / та ви а|бо б во|рожко|ю захо|дилис'а у л'у|деї во|ро|жит' / а во|на / каже / та йа не ў|мі|ю // йа вас / каже / наў|ч'у // проч'і|тайте т'рич'і Отч'е|наш / а то|д'і ка|ж'іт' по|соби|ц':а ч'орт йо|го бе|ри й не по|соби|ц':а ч'орт йо|го бе|ри // він по|смі|йаўс' та й по|їїхаў // а о|на с|тала во|рожко|ю / ц'а |баба / і во|роже / ўс'і до |нейі ї|дут' / по|ма|га // про|шло ба|гато го|ді|ў / у|же він ста|рий і |баба ц'а ста|ра с|тала // він за|буў / він п'ро|сто по|смі|йаўс' та й по|їїхаў // і|ў|рибу і уда|ви|с' |рибо|ю і де |т'іки не |їзди|ў / де не |їзди|ў н'іч'о не з'робл'ат' вра|ч'і // він по|ч'уў / шо ў |йа|комуту си|л'і |єст'

во'рожка // він при^еїїхау до 'нейї / во'на ж поч'ала йо'го воро'жит' // 'ч'уйе / а о'на проч'ї'тала т'рич'ї Отч'є'наш / та ї'каже по'соби'ц':а ч'орт йо'го бе^е'ри ї не по'соби'ц':а ч'орт йо'го бе^е'ри // а він по'н'ау / до їа'койї він во'рожки по'нау та йак ч'михне / а кїсточ'ка ї 'вискоч'їла // а він то'д'ї пи^е'та / 'женичина / хто вас нау'ч'їу воро'жит' / а о'на / каже / о'так і о'так їа'кїс'пан ме'не нау'ч'їу воро'жит' // оце ж / каже / їа вас нау'ч'їу / а ви ж ме'не і 'вил'їч'їли // (Записано від Хижняк Ніни Григорівни, 1937 р. н., освіта середня спеціальна, с. Новобїла, Новопсковський р-н, Луганська обл.; запис 2012 року).

У тексті емоційність висловлювання створена завдяки вдалому використанню епітетів (*хут'їрок так не^е'великий; заве^е'ру'ха і мо'роз^с страш'ний; к'раїн'а 'хата*), слів з експресивним значенням (*'бїдно жи^е'ла / страш'не; о'то 'буде 'гореч'ко*). Розповідь має авторські ремарки (*а шо о'но 'буде гл'а'ди 'бїдно / це ж ми 'зараз^с'н'єнс'їїу полу'ч'аїем / а було ж і та'ке / шо ра'н'їше 'н'єнс'їїї не було і 'сили не було ху'доду де^е'р'жат'*), які дають змогу уточнити обставини події. Важливим є конфліктний діалог подорожнього й господаріні, яка дозволила переночувати в хаті (*та ви а'бо б во'рожкою захо'дили^с'а у л'удеї воро'жит' / а во'на / каже / та їа не ї'м їїу*). Ключовим у наративі є іронїйне висловлювання *а то'д'ї ка'ж'їт' по'соби'ц':а ч'орт йо'го бе^е'ри ї не по'соби'ц':а ч'орт йо'го бе^е'ри*, що дозволило подорожньому пригадати події далекої давнини.

Перекази про комедійні бувальщини сільського життя іноді ставали ґрунтом для ареальних фразеологізмів, обмежених у вживанні мешканців окремих населених пунктів. Так, скажімо, у с. Новобїла вживають фразеологізм *не журишь, Уляно*, що має таке значення: 'не варто сподіватися на щось добре'. Про виникнення цього вислову розповідають таке: *Во в'рем'а воїни прово'жали сол'дата їс'їм селом // от раз набралос'а призиў'ник'їу ба'гато // їсе село 'виїшло // 'кажда 'ж'їнка за сво'їїм ч'олов'їком п'лач'є // і Ул'ана Христенкова сто'їїт'ї п'лач'є за сво'їїм ч'олов'їком // а Ми'кола хот'їу їїїї т'рохи по'радуват' // стау на пе'н'ок / на п'їд'вишч'єн':а ї 'каже «не жу'рис' / Ул'ано /*

'поки йа жи'виї 'буду/ ти 'будеш обез'печ'ена» // Ул'ана обн'ала тр'ох сво'їїх си'н'їу і шч'е 'білше зап'лакала// 'к'інч'илас'а вої'на/ хто ос'таўс'а жи'виї/ тої вер'нуўс'а до'дому/ а Ми'коли не'ма/ п'лач'е Ул'ана// аж тут хтос' по'бач'иў Ми'колу і ска'зав Ул'ян'ї/ шо в'ін прис'таў до одн'ї'ейї'ж'інки з сус'їдн'ого села і там жи'ве// с тих п'ір у нас шут'куйут' так / йа'шо зна'йут' / шо н'їч'ого не 'буде/ то 'кажут' «не жу'рис' / Ул'ано/ 'поки йа жи'виї 'буду/ ти 'будеш обез'печ'ена» або «не жу'рис' / Ул'ано» (Записано від Лівінського Володимира Афанасійовича, 1936 р. н., освіта середня спеціальна; с. Новобіла, Новопсковський р-н, Луганська обл.; запис 2012 року).

У тексті засобом створення гумору став дисонанс, що виявляється при зіставленні змісту слів відданості дружині, сказаних чоловіком перед довгою розлукою з родиною (у нього залишалося вдома троє маленьких синів), і його подальшої поведінки, коли чоловік покинув сім'ю і став жити з іншою дружиною, розбіжність між словами і діями головного героя.

Перекази про виникнення прізвиць також нерідко містять у собі комедійні історії. У рукописній книзі О. М. Погорелого „З минулого і сучасного до невідомого майбутнього” (про історію с. Проїждже Новопсковського р-ну Луганської області) подано чимало розповідей про виникнення прізвиць. Усі вони написані літературною мовою з елементами народного мовлення, бо побудовані на основі народних переказів. Ось один із них: *Наглядачем став Рибальченко Іван Хомич (дід Затірочка). Він був природженим косарем, за день міг скосити вручну косою до 1 га жита чи пшениці. Якщо за одним косарем ставили снопи в'язати одну жінку, то за ним – дві. Але він і двох заморював.*

Робив здорово і їв здорово. Одного разу йому підлили в затірку, яку він дуже любив (а тоді це була найперша страва селянина), сирі води. Опісля цього на нього напала «швидка». Та він не розгубився. Зняв штани і зостався в одній сорочці, а вона була довга, майже до колін. Продовжував косити, бо треба ж було виконати й перевиконати план (сім'я була

велика), за неї давали хліба... За це йому дали вуличне прізвисько *Затірочка* [Погорелий 1993, І].

На основі комедійних оповідань місцеві письменники складають гуморески, пишуть вірші. Скажімо, у селі часто чоловіки розповідають, як вони доїли корову, коли дружина кудись від'їжджала. Така розповідь завжди містить багато смішних подробиць, що й відображено в гуморесці „Під корову не сідай”: *Ну шче роз'кажу остан':у гумо'ресочку // називайец':а во'на „Під ко'рову не" с'ідай" // пода'лас'а ж'інка з 'дому купити об'новку // дове"лос' ме"н'і са'мому до'йти ко'роўку // на'д'іў п'лат':а / похми'ливс'а / Ка'лина н'ух'нула // ў'з'яў д'і'ниц'у / примос'тиўс'а / та Ка'лина йак дрик'нула // дове"лос' ў ку'ток ле"т'іти / на'биў 'л'ікот' / 'око // приди'виўс'а / примос'тиўс'а / 'с'іў з 'л'івого 'боку // йа на п'рави' / з'ноў дри'кайе / ч'іп'л'айе ро'гами // по об'лич':у попа'дайе хвос'том з рип'а'хами // ди'р'жи х'востик / 'кин' ма'шинку / гу'кайу йа 'Л'он'і // йа тим 'часом то'б'і 'синку на'дзуркайу 'мон'і // 'ледве ўд'вох то'д'і здо'йли/ ко'рову ми з 'сином // ўсе це 'бачили су'с'іди // см'і'ялис' за 'тином // 'л'уб'і д'руз'і пам'я'тайте / ко'ли з 'рота 'пахне / під ко'рову не" с'ідайте / бо ро'гами в'даре //*

а на с'цену ви'ходила ў та'кому 'образ'і / під ру'койу ст'і'лец' / на ру'ц'і д'і'ниц'а / не"ре"в'язаний 'л'ікот' / не"ре"в'язане 'око // ў 'ж'інчиному п'лат':і // на голо'ві 'хустка // ну і при'ш'лос' о'так же і до'йт' ко'рову // ну наў'чимс'а / в'рема п'риїде нау'чусь ішче // (Записано від Пузанкової Любові Панталеївни, 1946 р. н., с. Іллічівка, Троїцький р-н, Луганська обл.; запис 2013 року).

Отже, усні розповіді діалектоносіїв про смішні історії із життя сільської спільноти мають чітку структуру (обрамлення, виклад змісту, авторські ремарки). Це сюжетні наративи, у яких легко виділити зачин, зав'язку, розвиток дії, кульмінацію, розв'язку, що наближує їх до оповідань літературного походження. Вони тяжіють до детального опису подій, передачі найменших подробиць, у них найчастіше комедійною є сама ситуація, подія, поведінка односельця тощо. Засобами

вираження гумору в народних розповідях є вдалі епітети, слова з експресивним значенням, дієслова з яскравим конотативним значенням, повтори, опис зовнішності дійової особи і слухачів, перифрази тощо. Значну роль оповідачі відводять конфліктному діалогу, іронійному висловлюванню, яке нерідко стає ключовим, виконує основну текстотвірну функцію.

Барсукова В. І., Топачевський С.К. Перекладацький підхід до класифікації жартів. Житомир, 2014.

Глушко М., Хомчак Л. Надсяння: традиційна культура і побут (етнолінгвістичні скарби). Львів, 2017.

Говірки Черкащини. Збірник діалектних текстів / упоряд. Г. І. Мартинова, Т. В. Щербина, А. А. Таран. Черкаси, 2013.

Лук А. Н. Юмор. Остроумие. Творчество. Москва: Искусство, 1977.

Павлюк М., Робчук І. Українські говори Румунії: діалектні тексти. Едмонтон; Львів; Нью-Йорк; Торонто: [б. в.], 2003.

Погорелій О. М. З минулого і сучасного до невідомого майбутнього. Т. I. 1993; Т. II-III, 2005 (рукопис).

Пшепюрська-Овчаренко М. Надсянський говір. Мова українців Надсяння (С. 88 – 266). Перемишль, 2007.

Рудницький Я. Українська мова, її початки, історія й говори. Сідней; Канберра, 1978.

Українські говірки південно-західного наріччя: тексти / упоряд. Н. М. Глібчук. Львів, 2005.

Ястремська Т. Традиційне гуцульське пастухування. Львів, 2008.

REFERENS

Barsukova, V.I., Topachevsky, S.K. (2014). Translational approach to the classification of jokes. Zhytomyr (in Ukr.).

Glushko, M., Khomchak, L. (2017). Nadiania: Traditional Culture and Life (Ethnolinguistic Treasures). Lviv (in Ukr.).

Hlibchuk, N. M. (2005) (compiler). Ukrainian sayings of the southwestern dialect: texts. Lviv (in Ukr.).

Luke, A. N. (1977). Humor. Wit. Creativity. Moscow: Iskusstvo (in Rus.).

Martynova, H. I., Shcherbyna, T. V., Taran, A. A. (2013). Cherkasy region speeches. Dialect / Collection. Cherkasy (in Ukr.).

Pavliuk, M., Robchuk, I. (2003). Romanian Speeches in Romania: Actual Texts. Edmonton; Lviv; Niu-York; Toronto (in Ukr.).

Pohorielyi, O. M. (2005). From the past and present to the unknown future. Vol. 1. 1993; Vol. II-III (manuscript) (in Ukr.).

Pshepiurska-Ovcharenko, M. (2007). The Nadian speech. Language of Ukrainians. Peremyshl, 88 – 266 (in Ukr.).

Rudnytskyi, Ya. (1978). The Ukrainian language, its beginnings, history and speeches. Sidnei; Kanberra (in Ukr.).

Yastremska, T. (2008). Traditional Hutsul herding. Lviv (in Ukr.).

Статтю отримано 9.11.2019

Kateryna Hluhovtseva

MEANS OF CREATING HUMOR IN PEOPLE'S STORIES ON COMIC HISTORIES IN THE LIFE OF DIALECTONS (ON THE MATERIAL OF UKRAINIAN EAST SLAVIC DIALECTS)

The article deals with the means of creating humor in folk tales about comic stories from rural community life, which usually have a clear structure (framing, content, author's remarks) and resemble stories of literary origin. They tend to have a detailed description of events, and they often have a comedic situation. Linguistic means of creating humor in folk tales are successful epithets, words with expressive meaning, verb with bright connotative meaning, repetitions. The narrators play a significant role in conflicting dialogue, in an ironic way.

In situational jokes, the nature of the comic is related to the situation itself, the addressee understands humor not through the interpretation of linguistic signs, but through the direct perception of an event. The linguistic elements of such jokes are purely elements of the incident. They function just like hero actions or dynamic changes. Such linguistic elements do not create the jokes contained in the joke; they simply convey to the addressee certain information necessary to create comic potential, pointing to a particular aspect of the situation without providing assessment or interpretation.

Oral dialect stories about ridiculous stories from the life of the rural community have a clear structure (framing, content, author's notes). These are narrative narratives in which it is easy to distinguish the cause, the plot, the action, the climax, the plot that brings them closer to the stories of literary origin. They tend to give a detailed description of events, the transmission of the smallest details, they are often comedic in the situation itself, the event, the behavior of the villager and so on. The means of expressing humor in folk tales are successful epithets, words with

expressive meaning, verb with bright connotative meaning, repetitions, description of the appearance of the actor and listeners, paraphrases, etc. The narrators play a significant role in conflicting dialogue, an ironic expression that often becomes key and plays a major text-making function.

Keywords: dialect story, comic, narrative, situational and linguistic means of creating comic.